

KATEKISMEN KALLER

Bokanmeldelse ved Harald Kaasa Hammer, februar 2014

Knut Alvsvåg og Joar Haga (red.):

HVA BETYR DET? - Luthers katekisme i trosopplæringen

Prisrebok nr. 7. IKO-forlaget 2013

216 sider. Kr 350,00

Denne boken er et dybdykk i katekismens virkningshistorie, med sideblikk til Den norske kirkes trosopplæringsplan *Gud gir – vi deler*, Oslo 2010. Ifølge Vårt Land 25/11 2013 er boken finansiert ved trosopplæringsmidler. På side 19 i boken antydes det at artiklene er del av et forskningsprosjekt.

11 teologer, de fleste i 40-års-alderen, gir oss innblikk i sin forskning og utblikk til katekismen og trosopplæringsplanen. Flere av de yngre kommer med voldsom kritikk av planen.

Jeg er usikker på om denne boken oppleves fruktbar av dem som har sentralt ansvar for planen og av dem som utarbeider lokale planer i menigheten. Planen får hovedsakelig (drepende) kritikk, særlig av de yngste bidragsyterne. Et par bidragsytere refererer bare planen mens et par fremhever positive sider ved den. De fleste mener at katekismen ikke kan overføres fra 1500-tallet til vår tid. Men uansett er det tillitsvekkende og viktig at det er investert trosopplæringsmidler til denne artikkelsamlingen. Artiklene provoserer og utfordrer til å fokusere på Luthers katekisme i trosopplæringen!

1. PRESENTASJON AV BOKEN

Inge Lønning rakk å skrive forord til boken før han døde i påsken 2013.

Som innledning og lesehjelp, gir Joar Haga sitt resymé av hver artikkel. Han kaller innledningen: «*Hvordan oppdra lutheranere i det 21. århundre?*»

Tre bidrag fordyper seg i hver sitt enkelttema i Lille katekisme:

- Ragnar Skottene skriver om nåden og evangeliet i forklaringen til tredje artikkel.
- Åse Margrethe Berger Cameron skriver om fornyelse av skriftemålet i trosopplæringen.
- Knut Alfsvåg skriver om katekismens pedagogikk.

De andre artiklene preges av forfatterens spesielle interessetema. Bokens tittel gjør det naturlig å se etter tre elementer i hver av disse artiklene: Trosopplæringsplanen, Lille katekisme og det spesielle interessefelt som forfatteren fokuserer planen og katekismen gjennom.

- Joar Haga fokuserer gjennom fryktens rolle i Luthers trosopplæring.
- Oddvar Johan Jensen fokuserer gjennom Luthers bruk av bilder og sanger og prekener til å utfylle katekismen.
- Ådne Njå fokuserer gjennom Luthers pedagogiske forståelse av messen.
- Eivor Andersen Oftestad fokuserer gjennom en begravellespreken fra 1599.
- Sivert Angel fokuserer gjennom Lucas Osiander katekismeundervisning omkring år 1600.
- Joar Haga har også en artikkel hvor han fokuserer gjennom sokneprest Niels Tøxens konflikt med Brorson om innføringen av Pontoppidan på 1740-tallet.
- Marius Timmann Mjaaland fokuserer på katekismepugget gjennom gjentagelsens hemmelighet i Kierkegaards skrifter 1844-1860.
- Roger Jensen fokuserer gjennom nyere pilegrimskultur.
- Bård Eirik Hallesby Norheim fokuserer gjennom det nye fagfeltet ungdomsforskning.

Det er løfterikt å oppleve grundigheten og interessefeltene hos den yngre generasjonen av teologer, og flott å se at den eldre garde holder stilen. Alle bidragsyterne er grundige og meget kunnskapsrike innen sine felt.

2. EN FRISK BLOMST!

Jeg leser med et ønske om at disse forskerne - med all sin kunnskap og innsikt - kunne rydde bort alle historiens kvister og torner, så Lille katekisme kunne dale som en frisk blomst ned i trosopplæringsplanen og ned i familiene, slik at barn og voksne kunne si: "Takk for denne gaven! Den åpner Guds farshjerte for oss. Slik vil vi snakke sammen i vår familie, og slik vil vi tro og leve sammen, og slik vil vi vise kjærlighet til hverandre og alle, og slik vil vi gjøre opp når noe er gått galt."

Bidragsyterne graver bakover i katekismens historie, og graver dypt i sine spesielle interessefelt, men graver de langt nok tilbake? Det er påfallende de fleste yngste bidragsyterne forstår katekismen ensidig i ortodoksiens og pietismens botskategorier, (Haga 41 år, Angel 41 år, Oftestad 42 år, Mjaaland 43 år, Njå 44 år + Cameron 50 år) mens vi stort sett finner et mer variert syn blant de 'eldre' bidragsyterne. (Roger Jensen 46 år, Alfsvåg 59 år, Oddvar Johan Jensen 64 år og Skottene 66 år)

Luther skrev Lille katekisme til foreldre med barn i alle aldre, for å stimulere til felles tro og bønn og samtale i familien. Katekismen er båret av en lys og vennlig tone: Vi kan trygt og tillitsfullt be til vår Far, slik barn kommer med alt til kjærlige foreldre. Gud vil at alle skal få så mye å spise at de kan være glade og fornøyde. Gå glad til ditt arbeid, og syng gjerne en sang, for eksempel om de ti bud. Det gamle menneske skal druknes ved daglig anger og bot, i stedet skal et nytt menneske komme frem og oppstå hver dag. Dette nye menneske skal leve evig for Gud i rettferdighet og renhet. Skriftemålet er med, men det skal ikke gjøres til en plage (!).

Både trosopplæringsplanen og denne artikkelsamlingen hadde hatt godt av å konkretisere det positive livet som katekismen legger opp til, ikke minst i forklaringene til de ti bud:

Vi trenger ingen annen Gud enn vår himmelske Far. Ham, og bare ham, skal vi frykte og elske og sette vår lit til. Vi kan rope til ham i all nød, be, lovprise og takke ham. Vi holder hans ord hellig, og hører og lærer det gjerne. Vi gjør ære på våre foreldre og foresatte, vi hjelper dem og er lydige mot dem, elsker og respekterer dem. Vi tar vare på hverandres liv og helse. Ektefeller elsker og ærer hverandre. Vi gir hverandre trygghet og hjelper hverandre frem. Vi unnskylder hverandre, snakker pent om hverandre og tar alt i beste mening. Vi hjelper og støtter hverandre så alle kan ha sitt i fred og oppmuntrer hverandre til å være trofaste.

Sånn vil Gud ha det, og sånn vil vi ha det. Når vi ødelegger for Gud og for hverandre, kan vi si det som det er og be om tilgivelse. Når vi har rotet oss bort, vil Gud gjerne ha oss hjem igjen, til et godt forhold til ham og til hverandre.

Dette er verdier som er tidløse. De kan ikke arkiveres på 1500-tallet. Her ser vi at Luther hadde et mye mindre selvopptatt sikte enn bare den enkeltes bot. De ti bud er kjærlighetens ti bud, plassert etter morgnebønnen. Ved å minnes budene på vei til arbeidet, settes dagsorden for livet i Guds skaperverk denne dagen.

I ettertiden har det tydeligvis falt tungt å skulle forholde seg til en familiekatekisme som bekjennesskrift. Den ble snart redigert og omskrevet både til læreskrift og skolebok. (Haga 32 og 87) Og da ble pugget nærliggende, et skikkelig strev, selv om Mjaaland forskjønner det med «gjentagelsens hemmelighet».

Den katekismevarianten som i dag står i Norsk salmebok 2013, er Bispemøtets katekisme fra 1980, med oppdatert bibeloversettelse. Den gjengir «de viktigste delene av katekismen», i praksis 2/3 av Luthers tekst, helt parallelt med Pontoppidans utvalg:

- Rammene er tatt bort: Hvordan foreldre skal lære alle i huset Budene, Troen og Fadervår, og om Dåpen og Nattverden, og hvordan en skal lære alle om Skriftemålet.
- Bønnene er tatt bort: Hvordan alle i huset skal føye Budene, Troen og Fadervår inn i hverdagen, ved morgen- og aftenbønn, og ved bordbønn og takkebønn, og på veien fra morgenbønnen til dagens arbeid.
- Hustavlene er tatt bort, altså utvalget av bibelord om de fem nettverkene Gud har satt oss inn i: menighet, samfunn, ekteskap (eget og andres), familie og arbeidsliv.
- Barnas spørsmål i dialogen med foreldrene – «Hva betyr det?» - er blitt til overskrifter, og foreldrenes forklaringer er blitt til svar som barna skal pugge utenat. Rollene er byttet om, og barna er blitt objekter for trosopplæringen i stedet for deltagere i familiens trosliv og bønneliv.

Dette er stikk i strid med den opprinnelige intensjon, hvor bare de fem små tekstene ble lært utenat av alle. Så var det foreldrenes oppgave å gi kjennskap og innsikt og forståelse gjennom samtaler i familien.

Det er bare Roger Jensen og Alfsvåg som graver seg helt tilbake til Luthers friske katekisme fra 1531. De fleste andre forholder seg til den senere reduserte katekisme.

2. TROSOPPLÆRINGSPLANEN, LILLE KATEKISME OG FORFATTERENS SPESIELLE INTERESSEFELT

Joar Haga fokuserer gjennom fryktens rolle i Luthers trosopplæring

Haga tar utgangspunkt i katekismens «frykte og elske», men går ellers ikke inn på Lille katekisme.

□ Haga har bare ett innledende avsnitt og en fotnote om *Gud gir – vi deler*. Han viser at frykten er helt borte fra planen. Gud fremstilles ensidig som kjærlig og god. Gud er først og fremst en ressurs i den unges identitetsbygging. (31) Haga har utvilsomt rett i at frykt ikke nevnes i planen. Heller ikke respekt for Gud eller ærefrykt er nevnt. Men planens allsidige utvalg av bibeltekster og tema viser Gud som langt mer enn et bidrag til identitetsbygging.

Haga trekker frem den klassiske skjelning mellom slavefrykt og sønnfrykt. (33) Slaven er redd for å komme nær sin herre, sønnen er redd for å komme bort fra sin far. Slavefrykten kan være lammende og destruktiv, men ved evangeliet kan den være konstruktiv og lede til omvendelse. Haga skriver at frykten hos Luther ensidig har syndserkjennelsen som mål. (32) Det treffer ikke forklaringene til de ti bud. De inkluderer oss i Guds verdensstyre og hans omsorg for sine skapninger, slik den forklares ved første trosartikkel. Dette positive utgangspunktet ble fort borte i den senere katekismetradisjonen.

Luther brøt med en klostertradisjon som beskrev kjærligheten til Gud som en gjerning som ga nåde. Både Haga og Oftestad er opptatt av dette. Oftestad mener at Luther *erstattet* kjærligheten med lydighet (55), mens Haga mener han *erstattet* kjærligheten med den passive mottagende troen, «og sikrer dermed ikke-aktiviteten i gudsforholdet. (39) «... målet er den eiendommelige passivitet i gudsforholdet.» (47) I Lille katekisme blir dette et for snevert perspektiv. «Å frykte og elske og sette vår lit til» angir en større bredde i gudsforholdet enn lydighet og ikke-aktivitet. Kjærligheten må ikke oppheves av misbruket som hadde vært i den katolske nådeforståelsen. Luther forklarer til andre artikkel: «Han har kjøpt meg fri ... for at jeg

skal være hans egen, og leve under ham i hans rike, og tjene ham i evig rettferdighet, uskyld og glede.» Her er det mye kjærlighet og lite passivitet!

Oddvar Johan Jensen fokuserer gjennom Luthers bruk av bilder og sanger og prekener til å utfylle katekismen

Oddvar Jensen viser at katekismen etter kort tid ble omformet til lærebok og puggebok, da katekismen ble flyttet fra hjemmet til skolen. (66 og 77) Han understreker at katekismeprekenene var forankret i *hjemmets liturgi*, med bordbønner, morgen- og kveldsbønn. (68 og 77) Men det ser ut til at Oddvar Jensen har gitt opp hjemmet som sted for trosopplæring, for han ser kirkeåret og liturgien som stedet hvor katekismetradisjonen kan revitaliseres. (67)

Til forskjell fra den gjennomgående passivitet som preger trosbildet hos de fleste forfatterne, henter Oddvar Jensen fram Luthers ord i store katekisme, at vi «alltid ligger Gud i øret og roper og ber at han vi gi, holde oppe og øke vår tro og vår lydighet» (72) En annen av artikkelforfatterne som bryter med det ensidige passive trosbildet, er Cameron som skriver: «Skriftemålet er en konkret handling der mennesket aktivt kan respondere på budenes tale om synd overfor Gud og nesten, og på Guds nåde.» (112)

Oddvar Jensen gir ikke en vurdering av *Gud gir – vi deler*. Han bare ønsker å levere byggesteiner til trosopplæringsprogrammet, ikke minst ved å pusse støvet både av katekismen og bibeltekstene. (78)

Ådne Njå fokuserer gjennom Luthers pedagogiske forståelse av messen

Njå åpner dristig med å sitere Luther på at messen ikke er for dem «som allerede er kristne,» og «en kristen behøver ikke dåpen, ordet og sakramentet som kristen, for som sådan har han allerede alt; men tvert om som synder.» (185 – også sitert av Haga 43) Dette berører et gjennomgående problem i lesningen av Luther, som Haga kaller «Luthers heterogene språkbruk.» (33 – se også Cameron 93) Luthers mange ytringer står ikke i et avveid forhold til hverandre som en gjennomarbeidet enhet. Han kan uttrykke seg bombastisk og ensidig. Dermed kan han også forstås veldig smalt, hvis en ikke hele tiden har med seg at «det står også skrevet». Dette gjelder også Lille katekisme. Den er til bruk i familien, og gir ikke en dekkende presentasjon av hele Luthers teologi. Et eksempel er et ubeskyttet Luther-sitat som flere bidragsyttere gjengir: «Troen er guddommens skaper, ikke med hensyn til Guds vesen, men hos oss.» (Skottene 171)

Et annet eksempel er ser vi når Njå beskriver luthersk helliggjørelseslære. Han mener at helliggjørelse «ikke er personlig fremgang, men den stadig voksende erkjennelse av at jeg er en synder overfor Gud og kun har Kristi rettferdighet å støtte meg på. Kristen dannelse er en vekst 'nedover' – i selvdødelse ... og stadig mer mister meg selv i kjærlighetens tjeneste.» Njå kan nok finne Luther-sitater som passer til dette, men det blir en ensidig og selvopptatt kristendom. Jeg vil betakke meg for andres kjærlighet, hvis de bare gjør godt mot meg for å døde seg selv. Jeg ønsker kjærlighet av et glad hjerte, slik Gud elsker en glad giver. Det eneste «oppover» som Njå nevner er syndefallet som et fall oppover. (199) Luther har heldigvis et annet «oppover» etter den gamle Adams daglige drukning i dåpen: «I stedet skal et nytt menneske komme frem og oppstå hver dag. Dette nye menneske skal leve evig for Gud i rettferdighet og renhet.» Og Luther jubler i forklaringen til andre trosartikkel: «... for at jeg skal være hans egen, og tjene ham i evig rettferdighet, uskyld og glede.»

Njå presenterer tre messetyper hos Luther. *Den latinske messe* fra 1523 står i den klassiske messetradisjonen, men er rensset for uvesenet med fortielse av Guds ord, alle fabler og løgner som er kommet i stedet, og alle tegn på at messen skulle være en fortjenstfull gjerning. Innstiftelses-ordene er Kristi evangelium og ikke prestens offerord. (187) *Luthers tyske messe* fra 1526 inkluderer på en ny måte legfolket i messen, ved at de deltar i sang og bønn. Den

tredje messen er «*en evangelisk messe* for dem som for alvor vil være kristne». Her er det lite sang, korte former for dåp og nattverd, og alt rettes mot ord, bønn og kjærligheten. Njå skriver: «For en liturgisk og folkekirkelig anlagt lutheraner er disse refleksjonene om en 'evangelisk messe' temmelig ubekvemme.» (191)

Luther får frem bredden i evangeliet ved å forkynne nåden som *fremmed* rettferdighet, troen som *passiv* rettferdighet, og den følgende fromheten som *aktiv* rettferdighet. Rettferdigheten er både en nåde utenfra og en gave i oss, altså virksom og helliggjørende. Njå etterlyser lovprisningens plass i Luthers tanker om messen. Luther blir vel pedagogisk. Njå vil definere messen som Guds nåde og menighetens lovsang. Luther vektlegger ensidig det pedagogiske, kanskje med frykt for at messen skal bli et avsluttet hele, og isoleres fra hverdagstjenesten i skaperverket.

Njå går ikke inn på Luthers katekisme, men refererer bare at i den tyske messen er det «nødvendig med en solid, enkel, enfoldig, god katekisme», og i den evangeliske messen fastholdes katekismens betydning. (188 og 191)

Njå er den som er mest fnysende i sin kritikk av *Gud gir – vi deler*. Han kaller trosopplæringsplanen og den nye gudstjenesteordningen en *motreformasjon*, der «trosbegrepet ikke primært forstås som et tillits- og mottagelsesbegrep, men som et handlingsbegrep.» (198) «Det er ikke kirkens oppdrag å opprette kultur- og aktivitetstilbud, men å kalle inn til nåden i messen og ut i tjenesten ... store deler av kirkeledelsen er gjennommarinert i klubbkristendom og representerer denne type uluthersk dannelseskristendom.» (200)

***Eivor Andersen Oftestad* fokuserer gjennom en begravellespreken fra 1599**

Oftestad spør om *Gud gir – vi deler* formidler en tro som bærer gjennom døden, eller om den bare har fokus på å mestre livet. Planens fokus på livsmestring «kan lede til spørsmålet om 'tro' i dag først og fremst er et overskuddsfenomen som forholder seg til liv som allerede går på skinner.» (62) Det synes som målet i planen ikke når lenger enn å bli integrert og sett og tatt vare på. I stedet for tydelig kritikk, konstaterer Oftestad at idealer og mål er forskjellige mellom 1500-tallet og vår tid. (61)

Oftestad nevner katekismeforklaringen noen få ganger, og skriver ellers om «den tidlige protestantiske tradisjon». Hun mener at denne tradisjonen – med sin katekismetro og likprekener – har frelsesvisshet i møte med døden som mål. (52 og 57 og 58 og 61)

Det blir for ensidig å si at dette er katekismens mål. Det er bare to setningsdeler i den retning i katekismen, nemlig i forklaringene til tredje artikkel og den syvende bønn: «På den siste dag skal Ånden ... gi evig liv til meg og alle som tror på Kristus.» «... og at han til sist – når vår time kommer – må gi oss en salig død.» Katekismen fokuserer ellers på livet og troen og bønnen i familiens hverdag: «Gå så glad til ditt arbeid, og syng gjerne en sang, for eksempel en som handler om de ti bud!»

I likhet med flere av de andre artikkelforfatterne, legger Oftestad vekt på den passive mottagelse av nåden. (52 – Se også Haga 41 og 80 og Lønning 8) I begravellespreken over Kristine Holckis i 1599 presenteres gudsfrykten som fundamentet for Guds forhold til henne og for hennes salige tilstand. Hun er et godt, ærlig og lydig barn som overholder Guds ord. Oftestad mener at dette er i tråd med Store katekismes forklaring til Fadervår, hvor barnet ikke ber ut fra kjærlighet til Gud, men som lydighet. (55 - se også Haga 39) Luther skriver i Store katekisme at vi både skal formane og lokke folk til bønn, og legger blant annet vekt på lydigheten. (Store katekisme 127) Men i Lille katekisme lyder en annen tone: «Vi kan trygt og tillitsfullt be til ham, slik barn kommer med alt til sine kjærlige foreldre.»

I likprekenen beskrives hvordan Kristine Holckis avfinner seg med sitt kors, i tro og tålmodighet. På dødsleiet frasier hun seg denne verden, hun vil ikke snakke med barna etter at hun har overlatt dem i Guds vold. Hun ender sitt liv i aksept, og «hengir seg til Guds vilje ved å underlegge seg de fundamentale livsbetingelser forstått som Guds handlinger.» (60) Det synes

som Oftestad gir sin tilslutning til denne forståelse av kristendom som underkastelse: «Trosopplæringen i den tidlige protestantiske tradisjon handler ... ikke primært om å tolke livet, men om å gi hjelp til å hengi seg til livets motgang og til døden.»

Når Jesus sier at vi skal elske Gud av hele vårt hjerte og vår sjel og av all kraft og forstand, og når katekismen motiverer til å la kjærligheten til Gud uttrykkes i de ti bud, og når Paulus ber oss prøve hva som er til glede for Gud, da fremstår kjærligheten i Oftestads artikkel som en enveis-kjærlighet. I dette lys blir også trosopplæringens tittel *Gud gir – vi deler* ganske en-veis i forhold til Gud. Det er rett at selve frelsen er en-veis fra Gud til oss, men vi må ikke bli så engstelige for cooperatio og syndfrihetslære at vi ikke får lov å uttrykke vår kjærlighet til Gud.

Sivert Angel fokuserer gjennom Lucas Osiander katekismeundervisning omkring år 1600

Angel understreker det problematiske ved å ville lære av historien. I praksis vil den som hevder et historisk ideal, forme historien etter sine egne idealer. Man låner historisk legitimitet fra en selvkonstruert historie. Et tydelig eksempel er Osiander som kom til den sørtyske riksstaten Esslingen i 1598 for å styrke byens overgang fra reformert til luthersk religion. Men forskjellene mellom Luther og Osiander er større enn likhetene, mener Angel. «Luther selv hevdet at katekismen ved å forklare de ti bud, credo og Fadervår viser hvordan man skal finne frelse i møte med en rettferdig Gud, mens Osiander beskriver den samme Luthers katekisme som en ren og klar lære om treenigheten og i forlengelsen av det oppdrar til et kristelig liv.» (22) Osiander snur derfor på rekkefølgen i katekismen: Dåpen, Troen, Fadervår, Budene, Nattverden. Luther ville «oppvurdere det alminnelige livs betydning» med sin katekismedisposisjon, mens Osiander ville markere en avgrenset flokk «i kontrast til dem som ikke hørte til den.» (24)

Her kommer da Angels analyse av trosopplæringsplanen inn. Angel viser til planens sitat fra katekismen, at Adam skal dø med alle synder og lyster, og mener det er eneste sted synden nevnes i planen. (Rett skal være rett: Synd omtales 13 steder i planen og omvendelse 3 steder. Se også Norheim 204) Mens Luther beskriver dåpen som virksom i den daglige bot, er dåpen en identitetsmarkør i *Gud gir – vi deler*, altså nærmere Osiander enn Luther. (26-27) Angel er ikke alene om å påvise betydelige skjevheter i trosopplæringsplanen, ikke minst i det ensidige gudsbildet. (Oftestad 51 og Haga 31)

Angel mener at om man vil hente inspirasjon fra katekismen til dagens trosopplæringsplan, støter en på uoverstigelige problemer: «Hvordan kan en undervisning som tar utgangspunkt i botens situasjon, ha noe å si til en trosopplæring som ikke forholder seg til begreper som synd og rettferdighet?» (27)

Angel forstår Luther først og fremst som katolsk prest, og de tidligste katekismeformene sikter følgelig på å lære unge å gå til skrifte. Angel mener at «etter mitt skjønn» er dette motivet i de endelige versjonene av Store og lille katekisme, selv om skriftemålets situasjon ikke er nevnt i innledningen til katekismeprekenene og Store katekisme. (23 – Se også Cameron 97 om A. Peters argumentasjon.) Det ser her ut som Angel går i samme grøft som Osiander! Angel mener at da Luther plasserte budene først, bidro det til at katekismen «stadig kom til å referere til bots- og skriftesituasjonen.» (23)

Det er lang avstand fra «en undervisning som tar utgangspunkt i botens situasjon.» (Angel 27) og til den lyse, trygge tonen i Lille katekisme: Vi skal lyde Gud av kjærlighet og respekt for hvordan han styrer verden og menneskenes liv gjennom de ti bud. Guds mål er at alle levende vesener kan trives og være glade og fornøyde, står det i forklaringen til bordbønnen. Se over avsnitt 2. En frisk blomst.

Joar Haga har også en artikkel hvor han fokuserer gjennom sokneprest Niels Tøxens konflikt med Brorson om innføringen av Pontoppidan på 1740-tallet

Haga innleder med at *Gud gir – vi deler* henviser til katekismens forklaring «at den gamle Adam i oss skal druknes ved daglig anger og bot, og dø med alle synder og onde lyster.» Og Haga fortsetter: «Sidan har ingen sett noko verken til Luther, anger eller bot. I alle fall ikkje i denne planen.» (Rett skal være rett: omvendelse er nevnt tre ganger i planen.) Haga kaller dette et forsvinningsnummer, og tenker at sitatet kanskje er med bare som en markering av kontinuitet med katekismen, eller som en aforisme. «Det kan sjå ut som ei fortrenging av synd – og dermed også ei fortrenging av nåden ... hos dei kyrkjelege strategane som har ført denne planen i pennen. ... Dreininga frå lære-kristendom til gjernings-kristendom har nok eskalert den siste tida.» (79) Haga avslutter artikkelen med at «forsvinningsnummeret (kan) setjast i samanheng med endringa av synd som finn stad med innføringa av Pontoppidan si forklaring til katekismen.» (91)

Hagas fokus i denne artikkelen er overgangen mellom Tøxen og Pontoppidan, men katekismen var allerede endret betydelig på Tøxens tid. Se Angels artikkel om Osiander. (19-30)

Haga mener Tøxen er «tett på Luther». «For Luther er lova på det næraste knytt opp mot synd, død og dom, og det i en slik grad at han nærast ikkje kan 'brukast' i utmyntinga av kristen livsførsel.» (85) «Mennesket ... lir ... under synda som ein sjukdom. Denne tilstanden vert adressert i katekismen. I boda får ein stilt diagnosen, i truvedkjenninga møter ein legen Kristus, gjennom Fadervår ropar ein på medisinen, i sakramenta får ein noko av medisinen.» (80 – se også Cameron 107) Dette er jo fyndig sagt, men det treffer ikke katekismens forklaringer! Det er ingen ting i forklaringene til budene som sier noe annet enn at slik skal vi leve ut vår ærefrykt og kjærlighet til Gud. Forklaringene gir en praktikabel etikk for den troende familie, uten dybdedykk i følelser og motiver. Visst kan forklaringene være avslørende for den som lever uten ærefrykt og gudskjærlighet, men de bærer ikke preg av å være skrevet for å arrestere oss i våre synder. (Se □□□ innledningskapittel om gjennomgående trekk)

Pietismens håp om bedre tider (*Pia desideria*) omtales som en naiv tro på at det går an å oppfylle Guds lov. Karakteristikkene er krasse: Pietistene trodde tydeligvis på «eit tusenårsrike» med syndfrihet, og at de kunne «realisera det nye Jerusalem på jorda». (86-87) Det er god grunn til å være kritisk til hva Pontoppidan har gjort med katekismen, men det er også god grunn til å være kritisk til hva Tøxen gjorde med katekismen. En viss kritikk kommer kanskje til uttrykk når Haga skriver at ortodoksien hadde gjort verden til en jammerdal. (83)

Haga fremstiller Tøxens teologi som tilnærmet gjennfødselsfri og helliggjørelsesfri. At jeg «ikke av egen fornuft eller kraft kan tro», må ikke ende i strid med Jesu mål, nemlig at jeg skal «tjene ham i evig rettferdighet, uskyld og glede», slik Luther forklarer andre trosartikkel.

Luthers mangfoldige og ofte ensidige uttalelser, (33) har ført til en del ensidigheter hos hans etterfølgere. I ortodoksien skjedde det hos noen en innskrenkning av Luthers tale om lov og evangelium, så loven bare ble dom og evangeliet bare ble tilgivelse. Dette førte til en selvopptatt handlingslammelse i forhold til Guds vilje, og til at fortvilelse og vond samvittighet ble fromme dyder. De som slik er innkrøkt i lovens dom må møte Jesu ord: La deres lys skinne for menneskene, så de kan se de gode gjerningene dere gjør! En kristen er ikke bare en synder som er tilgitt, det er også noe som heter gjenfødsel og helliggjørelse.

Luthers fortjeneste var å løfte opp igjen bibelordet og rense det for alt misbruk. I respekt for Luther må vi bestrebe oss på å se alle hans uttalelser i lys av hva han ellers har uttalt. Fremfor alt skal vi la alle hans uttalelser møte bibelordet. Det er krevende å få overblikk over alt Luther har skrevet, men vi kan med god grunn holde oss til det som er tatt inn blant vår kirkes bekjennelsesskrifter.

Marius Timmann Mjaaland fokuserer på katekismepugget gjennom gjentagelsens hemmelighet i Kierkegaards skrifter 1844-1860

Mjaaland innleder med entydige karakteristikker både av katekismen og av *Gud gir – vi deler*.

Han har mer fokus på Luthers forord enn på selve katekismeteksten. Katekismen handler bare om gjentagelse, mener han å lese ut av forordet. Han skjeler altså ikke mellom de fem tekstene familien skal gjenta sammen, og forklaringene som foreldrene skal gi på barnas spørsmål. Luther skriver slik i forordet: Du skal «fremfor alt lære dem disse stykker, nemlig de ti bud, trosbekjennelsen, Fadervår o s v, etter teksten, ord for ord, for at de også skal kunne gjenta det og lære det utenat. ... Når de kan teksten godt, så lær dem etterpå å forstå meningen, så de fatter hva det betyr.» Det går ikke frem at barna skal pugge forklaringene, de er gitt som hjelp til foreldrene.

Gud gir – vi deler «dreier seg mest om teknikk og metode,» skriver Mjaaland. «Mens innholdet i trosopplæringen er summarisk sammenfattet på to sider, blir de ulike metodene, tipsene og eksemplene skildret på de øvrige femti sidene. Det blir kort sagt lite av hva ‘Gud gir’ og forholdsvis omfattende om det ‘vi deler’.» (154) Mjaaland peker på et misforhold, men tellingen blir litt for rask. Vi har også to sider med bibelske kjernetekster, og i de øvrige kapitlene finner vi viktige avsnitt om det Gud gir.

Hoveddelen av Mjaalands artikkel har utgangspunkt i *gjentagelsen* hos Kierkegaard. Han henter eksempel fra katekismens forklaringer om dåpen: «Dåpen er gjentagelsens bevegelse fremfor noen.» (158) Og han skriver om nattverden: «I det helt ordinære, måltidet og vinen, ligger gjentagelsens mysterium og venter på en.» (161)

Mjaaland streifer et grunnleggende problem som *Gud gir – vi deler* ikke tar opp: frivilligheten. (160) Den forpliktelse som fadderformaningene ved dåpen uttrykker, er avløst av frivillighet og tilbud i konkurransen med alle andre tilbud. (*Gud gir – vi deler* 20 og 22) Da trosopplæringen ble vedtatt, forutsatte Stortinget 70 % oppslutning. Det er det blitt stille om. Hvordan hadde norsk skolehistorie vært hvis det hadde vært frivillig å sende barn til skolen? Tenk om trosopplæringen etter dåpen hadde medført like stor forpliktelse for foreldrene som de pålegges når barna er med i et idrettslag!

Roger Jensen fokuserer gjennom nyere pilegrimskultur

Roger Jensen nevner ikke *Gud gir – vi deler* i sin artikkel. Hvis trosopplæringsplanen hadde vært utarbeidet et par år senere, hadde sikkert pilegrimsmotivet fått betydelig mer plass, slik Norsk salmebok 2013 har et fått eget pilegrimsregister. Pilegrimsmotivet er nevnt to steder i planen. Først på oversikten over trosopplæringsplanens innhold, under temaet Faste og forsakelse: «Barn og unge skal få impulser til å leve bærekraftig og se egne behov i lys av fellesskapets beste. Barn og unge skal få mulighet til å delta i lokale pilegrimsvandringer og gjennom det kunne oppleve fellesskap og undring.» (*Gud gir – vi deler* 17) I kapitlet om lokalt planarbeid nevnes flere rammer for opplæringen: «Et annet utgangspunkt kan være å forme trosopplæringen rundt en bærende ide, som for eksempel pilegrimsmotivet.» (*Gud gir – vi deler* 37)

Det kan virke underlig at Roger Jensen knytter pilegrimsteologi og katekisme sammen. Katekismens sted er så ubetinget det stasjonære hverdagslivet i hjemmet, mens pilegrimen bryter opp og er hjemmefra, enten på vei til et annet sted eller på vei hjem. Men av bokens forfattere det er Roger Jensen som sammen med Alfsvåg går tettest inn på Lille katekisme, med mange berikende betraktninger. Han stanser for eksempel ved katekismens potensiale i økumeniske samtaler. På samme måte som det senmoderne pilegrimsfenomenet, står også katekismen i en grenseoverskridende, økumenisk tradisjon. (122 - se også Alfsvåg 148 og Skottene 163)

Roger Jensen understreker at katekismen «er upolemisk i formen, sikter på bruk i hjemmet ... det er slik interessant og megetsigende at en ... dogmatisk konfliktformel som 'troen alene' ikke finnes i Den lille katekisme. ... Det er konkrete og nære ord Luther vil formidle gjennom katekismen, ikke teoretiske eller dogmatiske kunnskaper.» (122-123) Katekismen gjenspeiler «det alminnelige liv på landsbygda». (127)

Roger Jensen fortsetter om Luther: «Det er ikke en innføring i kristen tro han lager. Det er snarere en innøvelse i kristen tro.» (132 – se også Alfsvåg 145) Men dette får også Roger Jensen til å arkivere katekismen i 1500-tallet. Han mener katekismen *forutsetter* 1500-talls-prekenens narrative innføring i frelseshistorien, og trekker derfor konklusjonen: «Den lille katekisme representerer innøvelse og ikke innføring. Nettopp det binder katekismen til dens egen samtid, samtidig som det fjerner den fra vår.» (133) Jeg synes Roger Jensen er for rask i denne konklusjonen. I Luthers forord både til Lille og Store katekisme besværer han seg over prestene. «... de forakter både sitt embete og menighetens sjeler, ja, til og med Gud og hans ord.» (Store katekisme 11) Luther så den store nøden, og begynte fra bunnen av med en enkel og overkommelig bok for familien. Det er ikke så langt fra 1500-tallet til dagens situasjon i Norge. *Forutsetningene* i dag er kanskje bedre enn de var den gang.

Roger Jensen har interessante klargjøringer av forskjellen å gå pilegrim i dag og i middelalderen. Middelalderens pilegrimskultur kan karakteriseres som pålagt botsgang, avlat, å søke helbredelse ved helligsteder, eller som takk for frelse og redning, men også som å søke lykken et annet sted. Vår tids pilegrim vandrer kanskje mer ut fra interesse for historie, natur og kultur på en «billig ferie», og kanskje med et uklart behov for oppbrudd i livet. På sin pilegrimsferd kan de forskrekkes over den tunge ideologien hos enkelte medvandrene, enten de søker ånder i naturen eller de lengter etter å se plakaten om fullkommen avlat i Santiago de Compostella. (116-119)

Forbindelsen mellom pilegrimserfaringen og katekismen finner Jensen i den enkle, livsnære og naturlige skapertroen. Vi skal «frykte og elske Gud, så vi» overlater verdensstyret til Gud, slik at Gud er Gud og vi er mennesker.

Det er uproblematisk å gå videre ut i hverdagen med forklaringenes «så vi», for i «Luthers etikk er ... (det) verdslige liv like mye som det geistlige/monastiske liv, ... et uttrykk for Guds vilje, og mening for menneskelivet.» (129) «Guds kall er følgelig ikke et kall *ut av verden*. ... Guds kall er tvert imot nestens behov og nød, et kall om å gå *inn i verden*. ... Slik holdes helliggjørelse og skapelse sammen hos Luther.» (130) Å gå pilegrim handler om tillit og hengivelse. Jeg hengir meg til ham som vil «at jeg skal være hans egen».

Det at Gud innbyr til slik tro og tilgivelse, fra konflikt til forsoning, «skal ikke forstås som en negasjon eller avvisning av hva mennesket bringer inn i møtet med Gud. (Det er ikke) uttrykk for en negativ antropologi, det er snarere en bekreftelse på menneskets menneskelighet: at mennesket finner sin egen menneskelighet i møte med Jesus Kristus.» (127 – Se også Oddvar Jensen 72 og Cameron 112)

Bård Eirik Hallesby Norheim fokuserer gjennom det nye fagfeltet ungdomsforskning

Norheim skriver om utviklingen av en konfesjonell identitet for ungdom. Flere av forfatterne tar frem at *Gud gir – vi deler* starter med en «profilert konfesjonell markør», nemlig katekismens ord om dåpen: «Hva betyr det å bli døpt med vann? Det betyr at det gamle menneske i oss skal druknes ved daglig anger og bot, og dø med alle synder og onde lyster. I stedet skal et nytt menneske komme frem og oppstå hver dag. Dette nye menneske skal leve evig for Gud i rettferdighet og renhet.» (203. Se også Cameron 93) Norheim kommenterer at dette er en markør, men også at et evangelisk-luthersk menneske lever i spenningen mellom drukningen av den gamle Adam og det nye menneske som kommer frem. Men Norheim finner at dette er lite utviklet i resten av planen. Han mener dette er den avgjørende teologiske mangelen i planen. (212 og 204 – Se også Haga 79)

Norheim refererer at dåp og tro kan være en «ressurs for å tolke og møte dei ulike sidene ved livet, og for å utvikle sin eigen identitet». (205) Slik er identitet er blitt en overordnet og romantisk konstruksjon. Den fremstår som noe verdifullt i seg selv, både som individuell identitet og gruppeidentitet. Han mener at mangelen på markering av konfesjonell identitet i planen, korresponderer med manglende fokus på konfesjonell identitet, ikke minst i kristent ungdomsarbeid. Det er betegnende at det nasjonale er en tydeligere markør enn det konfesjonelle, når vi snakker om «Den norske kirke». (206)

Norheim siterer *Gud gir – vi deler* om hverdagsritualer, og om menighet og hjem, om verdiene i hjemmet og forholdet til våre nærmeste. Han skriver at unge er ikke bare i løsrivingsfase, de arbeider med å knytte sammen ulike deler av livet, gjerne i form av ulike «'praksisidentiteter' – identiteter som fungerer på ulike praksisfelt – i heimen, i kyrkja, på skulen, i veneflokken.» (205, note 4 og 5) Men ellers er hjemmet ute av fokus for Norheim. (Se også Oddvar Jensen 67) I fortsettelsen skriver han gjennomgående at «Kyrkja er staden ... der den treeinige Gud byd seg fram ... med sin nåde og kjærleik.» Han kaller gudstjenesten den konfesjonelle identitetens kjernepunkt og det stedet der kirkens kjernepraksiser blir praktisert. (208 og 211 og 212 og 213)

Dette ligger langt fra Luthers allmenne tilnærming når han starter med budene og forklarer dem med eksempler fra hverdagslivet i familie, nabolag og på arbeidsplass. Gudstjenesten og messen er ikke nevnt i katekismen. Norheims ensidige konsentrasjon om gudstjenestens betydning for barns og unges identitetsbygging er nok ønsketenkning for de fleste menigheter, siden disse aldersgruppene sjelden er å se uten når de blir tatt med eller har pliktig fremmøte. Menighetsfakultetet presenterte for noen år siden en tankevekkende undersøkelse som viste at kristne ungdomsledere sjelden gikk til gudstjeneste.

Jeg tror det er mer relevant å begynne der katekismen begynner, å knytte trospraksisen til det som er alle menneskers hverdag: å stå opp og legge seg, å gå til bords og å gå til arbeid ute eller hjemme. Så kan en håpe at det skaper en hunger etter Guds ord og kristent fellesskap.

Tre bidrag fordypet seg i hver sitt enkelttema i Lille katekisme:

- *Ragnar Skottene skriver om nåden og evangeliet i forklaringen til tredje artikkel.*
- *Knut Alfsvåg skriver om katekismens pedagogikk.*
- *Åse Margrethe Berger Cameron skriver om fornyelse av skriftemålet i trosopplæringen.*

Ragnar Skottene skriver om nåden og evangeliet i forklaringen til tredje artikkel

Skottene innleder med at Luther, med sitt fokus på den apostoliske trosbekjennelse og forklaringene, knytter seg til den klassiske kristne tradisjon. De lange linjer markeres også ved at Norges nyere lover bryter tradisjonen med det nære fellesskap mellom kirke og stat fra Konstantins tid, og dermed også det offentlige ansvar for kirkens dåpsundervisning.

Skottene ser, som mange andre, på 1969 som året da det store bruddet mellom kirkens dåpsundervisning og skolens religionsundervisning skjedde, og mener at det tok 40 år før kirken for alvor innså at den ikke kunne overlate et så viktig oppdrag til ikke-kirkelige instanser. (163 – Se også Alfsvåg 147) Det eneste reelle vedtak i 1969 var at lærere i kristendomsfaget ikke måtte tilhøre Den norske kirke. (Lov om grunnskolen av 13. juni) Men helt frem til 1997 lød det i grunnskolens mønsterplaner, M74 og M87: «Det elevene lærer i faget, skal være med på å gi grunnlag for deres tro og være til veiledning for deres liv.» Det store bruddet kom med Læreplanverket 1997: «Faget skal gi kunnskap om, ikke opplæring til, en bestemt tro.» I forordet til *Gud gir – vi deler* viser Jens-Petter Johnsen at kirken ikke har vært fullt så sovende disse 40 årene. Det har skjedd masse trosopplæring på frivillig sektor, fra søndagsskole til ungdomsorganisasjonenes målrettede programmer, til andaktsbøker og

bibelleseplaner, og til bibelskoler og folkehøgskoler. Det kom undervisningsprogram for hjem og kirke (UPRO) på 70- og 80-tallet, Plan for dåpsopplæring i 1991 og Plan for konfirmasjonsopplæring i 1998.

Men at det er en ny tid, er det ikke tvil om. Skottene skriver at i dåpsopplæringens nye situasjon viser Lille katekisme sin slitestyrke og aktualitet. (164) Skottene mener altså ikke at Lille katekisme er så bundet i 1500-tallet som de fleste av bokens andre bidragsytere gjør. Han skiller seg ut fra de yngre bidragsyterne på to andre felt også:

Katekismen er ikke fagteologisk lærebok, men liturgisk bruksbok, skriver Skottene. Tekstene skal ikke være gjenstand for kristendomsfaglig undervisning og læring, men praktisk-eksemplarisk forkynnelse og bekjennelse. (172)

Skottene har også et videre synspunkt enn bare boten. «Katekismens harde dom over fornuftens og kraftens inkompetanse gjelder spørsmålet om den frelsende tro ved Jesus Kristus, i forhold til Gud. Hva angår menneskets muligheter til livsutfoldelse i Guds skapte verden i fellesskap med våre medmennesker, er Luther imidlertid ganske optimistisk. Tross syndefallets mangfoldige konsekvenser, er vi fremdeles skapninger, skapt i Guds bilde, oppholdt og elsket av ham.» (165)

I sin artikkel refererer Skottene oftere til den nye gudstjenesteordningen enn til trosopplæringsplanen. Og referansene er gjennomgående positive. (Note 14 på side 170) For øvrig er artikkelen krydret med mange ordspill og prekentema: Gud gjør *til intet* den tro jeg *har*, for å skape *av intet* den tro jeg *får*. (170)

Skottene får tydelig frem evangeliet og nåden i katekismen, men hvor blir det av tjenesten, som har plass i forklaringene til de to andre trosartiklene?

Ase Margrethe Berger Cameron skriver om fornyelse av skriftemålet i trosopplæringen

Cameron refererer *Gud gir – vi deler* med tilslutning: «Planen er motivert av oppdraget med å gjøre mennesker til disipler. ... Trosopplæring er å legge til rette for liv og vekst i relasjonen til den treenige Gud.» Cameron og Norheim er vel de eneste som nevner dette fokuset, selv om disippelskap er nevnt syv ganger i planen, og etterfølgelse tre ganger. (93 – og Norheim 208)

Cameron viser til en konstruert samtale, hvor hun peker på noen fellestrekk mellom «synds- og botsforståelsen på den ene side og verdier og livssyn hos ungdom i en nåtidig kultur på den andre.» Det hadde vært interessant med en link til denne samtalen.

Cameron peker på en rekke forhold som problematiserer å tale om synd i vår tid, alt fra Marx' tale om fremmedgjøring som erstatning for den kristne språkbruken, til spenningen mellom reell skyld og skyldfølelsen, og at mennesket synes å kunne leve godt uten å snakke om Gud og skyld. (95) Likevel har Cameron den overbevisning «at synd og skriftemål er sentrale temaer i gudstjeneste og kirkelig undervisning.» (96) Hun peker på at vår samtids ungdomskultur og katekismen har fire felles forutsetninger for at skriftemål fremdeles har relevans: En naturlig erkjennelse av Gud og hans fortsatte skapelse, ansvarlighet i relasjonene til Gud og mennesker, menneskets evne til å føle skyld, og erfaringen av ondskap. (100-105) «Uten boten faller et sentralt aspekt av kristen livstolkning ut,» (108) skriver Cameron, og understreker også skriftemålet som et viktig hjelpemiddel i livsmestringen, ved at relasjoner gjenopprettes. (108 og 111) Slik knytter hun skriftemålet til to av de gjennomgående hovedord i trosopplæringsplanen: Identitet, livstolkning og livsmestring. (*Gud gir – vi deler* 5 og 30)

Når det gjelder katekismen, er Cameron – som flere bidragsytere – preget av Albrecht Peters *Kommentar zu Luthers Katechismen*, Göttingen 1990-1994, og siterer ham slik: «Dekalogen speiler hva som er grunnlaget for boten.» Peters må riktignok innrømme at det ikke fantes noen selvstendig innføring i botssakramentet i den opprinnelige katekismeutgaven. Saken bot er *imidlertid integrert* i katekismen på ulike måter. (97) Angels argumenterer på tilsvarende måte med «men etter mitt skjønn» der han savner henvisning til skriftemålet hos

Luther. (Angel 23) Cameron refererer Peters med tilslutning: «Dekalogen speiler hva som er grunnlaget for boten, mens trosbekjennelsen er uttrykk for syndenes tilgivelse.» (97)

Men slik katekismen er formet, skal ikke budene og forklaringene først og fremst vise hvor store syndere vi er. De fremstår som en hverdagsetikk som sikter på praksis. De ti bud er «hva vi skal gjøre for at hele vårt liv kan behage Gud.» (Store kat side 101) Troen «skal nettopp tjene til at vi kan gjøre det som de ti bud sier at vi skal gjøre» (Store kat side 109). Derfor lærer Luther oss morgenbønnen: «... så alt jeg gjør og hele mitt liv kan være til glede for deg.»

Cameron refererer Luthers første tese fra 1517 at «hele den kristnes liv skal være en bot.» (93) Dette er som en gjenlyd fra klosterlivets skriftetradisjon, med dypdykk i det gamle menneske.

Cameron skjelner mellom individets egen synd og den kollektive grunn synd. (100 og 106) Skottene kaller det også rotsynd. (168) Det katekismen sier om synd berører ikke arvesynden, heller ikke følelser og motiver. Antagelig er det fordi katekismen er beregnet på livet i en familie, med store og små. Den er ikke tilstrekkelig til en teologisk lære om arvesynden. Det er påfallende at Luther bare eksemplifiserer budene med praktiske handlinger. Enten har du gjort dem eller så har du ikke gjort dem. Det samme gjelder eksemplene på brudd på budene i skriftemålet: «Jeg har bannet og vært et dårlig eksempel med stygge ting jeg har sagt og gjort. Jeg har ødelagt for naboen og snakket stygt om ham, solgt varer til for høye priser og med dårlig kvalitet, og fusket med vekten.» Luther anbefaler i skriftemålet å se sitt liv ut fra de ti bud, og det er tydelig at eksemplene er hentet forklaringene til budene.

Det er også grunn til å merke seg tonen i den videre veiledning: «Men hvis noen ikke er plaget med slike eller enda større synder, *da skal han ikke* være engstelig for det, eller lete etter og dikte opp flere synder, og på den måten *gjøre skriftemålet til en plage*. (!!)) Hvis du slett ikke vet om noen synd – det kan vel ikke være mulig! – så nevnt heller ikke noen spesielt, men ta imot tilgivelsen etter en vanlig syndsbejknelse for Gud, som skriftefaren får høre.»

Luther griper her tilbake til urkirkens og oldkirkens konkrete veiledning både om synd og livsførsel. Målet er ikke å føle seg som en stor synder, men å søke tilgivelse og bryte med synden.

I innledningen til skriftemålet skriver Luther at du skal tenke på hva du er ut fra de ti bud, om du er mor, far osv. Vi skal altså betrakte oss selv både ut fra vår rolle og ut fra budene. Cameron skriver: «Luthers Lille katekisme er en veiviser til gudsrelasjonen og de andre relasjonene mennesker er stilt inn i.» (96) De fem basisrelasjonene (nettverkene) kommer særlig til uttrykk i hustavlen, med utvalgte bibelsteder til partene i menigheten, i samfunnslivet, i ekteskapet, i familien og i arbeidslivet. Disse relasjonene gjenspeiles i forklaringene til budene og i skriftemålet. I mange katekismeutgaver er hustavlene tatt bort, med den følge at de gjenværende leddene henger i luften.

Når skal vi begynne å snakke om synd? Under skriftemålet er det eksempler på hvordan arbeidere og foreldre/arbeidsgivere kan bekjenne. Luther har ikke gitt eksempler på barns syndsbejknelse. På den annen side får barna vite hvordan foreldre og andre voksne skal bekjenne sine synder for Gud. Dette er ett av flere eksempler på at Luther ikke regner barna bare for objekter for katekisering, men som med-kristne i familiens trosliv i hverdagen.

Knut Alfsvåg skriver om katekismens utfordring i vår pluralistiske samtid

Alfsvåg skriver om sammenhengen mellom Luthers trosforståelse og hans brede reformprogram for trosopplæringen i kirke, hjem og skole, og spør om det er sider ved denne trosforståelsen som vi må la falle som foreldet og irrelevant.

For livssynspluralismen i det senmoderne Vesten er det problemer med den virkelighetsforståelse som Luther tok for gitt, skriver Alfsvåg. (141) «Luther tenkte ut fra en folkekirkelig situasjon hvor hjem, skole og kirke forutsattes å samarbeide om kristendomsopplæringen.» (147) Men forordene til lille og store katekisme tyder på at Luther

ikke tok for gitt et fungerende samfunnsmønster. Han oppfattet samtidens åndelige analfabetisme og det moralske forfallet i hjem og arbeidsliv og kirke som så dramatisk, at han fant det nødvendig å bygge fra bunnen av. Han startet derfor med samfunnets grunncelle, hjemmet og familien, og knyttet trosutøvelsen til å stå opp og legge seg, å gå til bords og til sitt arbeid hjemme eller ute. Dette er fremdeles basis for de aller fleste mennesker, selv om vi lever i en tid som tester og bryter grenser. I praksis betydde katekismen en revolusjon av samtiden og ettertiden. Vi bør derfor være forsiktige med å parkere og arkivere katekismen sammen med 1500-tallskulturen.

Selv om Alfvåg understreker endringer i forutsetningene for katekismen, er det han og Roger Jensen som tydeligst mener at katekismen har en relevans i vår tid. (148 – se også Roger Jensen 122)

Alfvåg henter opp katekismens vekt på å lære utenat kjernetekstene, og at de så skal forklares og utdypes og aktualiseres i hjemmet. Kjernetekstene skal innøves gjennom morgenbønn, kveldsbønn og bordbønn. Katekismen skal ikke bare kunne. «Katekismen skal bes». (144) Alfvåg griper altså tilbake til katekismen slik Luther skrev den, ikke til de senere utgavene hvor den var blitt en skolebok. Selv om Alfvåg understreker katekismens plass i hjemmet, er han pessimistisk på hjemmets vegne. Siden det bare er 7 % fremmøte til gudstjenester selv om 70 % døpes. Foreldre- og fadderformaningene i dåpsliturgien fungerer altså ikke. «Mens Luther tenkte ut fra en folkekirkelig situasjon hvor hjem, skole og kirke forutsattes å samarbeide om kristendomsopplæringen, sitter nå kirken i stor grad alene igjen med ansvaret.» (147)

Alfvåg gjentar igjen og igjen at «Gud er alle gode gavers giver» og kaller denne formelen for «den kristne tros kjerne og sentrum». «Fordi Gud for Luther alltid forstås som giver og mennesket som mottager ...» (143 og 144) Hva da med at «vi skal frykte og elske Gud, så vi ...»? Hvor er det plass til denne kjærlighetspraksisen i Alfvågs formel? Her ligger Alfvåg også nær den ensidighet i gudsrelasjonen som preger de fleste artiklene, og som også ligger i formuleringen *Gud gir – vi deler*. Hvis Guds nåde i Kristus rubriseres sammen med skapelsens goder, er det lett å miste nødvendigheten av at nåden formidles og mottas ved dåp og tro og daglig omvendelse.

En annen side ved formelen «Gud er alle gode gavers giver», er vår tids problemorientering, fokuset på alle som ikke nyter godt av disse gavene. Vi kan selvsagt si at Gud gir verden nok til at «alle levende vesener får så mye å spise at de kan være glade og fornøyde,» slik Luther forklarer bordbønnen. Verden har jo fremdeles nok mat til menneskeheten. Problemet er fordelingen. Men om nå menneskeheten fikk orden på fordelingen, gjenstår det et element av «torn og tistel» i skaperverket. Alfvåg har en setning om «troens prøvelser». (143)

Når det gjelder *Gud gir – vi deler*, har Alfvåg flere positive vurderinger, om at kjernetekster skal læres utenat, (148) og at det er et visst rom for katekismens samfunnskritikk, og om tilgivelsens betydning. Men til tross for planens gode intensjoner, konkluderer Alfvåg med at den «på avgjørende punkter gir liten eller ingen hjelp til dem som arbeider med trosopplæring i norske menigheter.» (149) Det er blitt en «trosopplæringsreform som fremstår som tannløs i den forstand at de kritiske perspektiver som ligger i den lutherske reformasjon ... ikke er godt ivaretatt.» (150)

Tre gjennomgående trekk i antologien

Flere av innleggene graver seg bakover mot Lille katekisme. Noen graver svært dypt innen sitt interessefelt og sin periode. Men jeg savner å se at de graver seg lenger tilbake enn til år 1600. Vi trenger å møte katekismen slik Luther ga oss den på 1500-tallet.

Det første gjennomgående trekket er at omformingen av katekismen fra familiekatekisme til lærebok preger forståelsen i de fleste bidragene i boken. Osiander og Pontoppidan løftet katekismen ut av familien, slik det også er gjort med katekismevarianten i Norsk salmebok 2013.

Det andre gjennomgående trekket er at de fleste ser katekismen som «en undervisning som tar utgangspunkt i botens situasjon.» (Angel 27 og Cameron 97) De leser i lys av Osiander og Pontoppidan. Budene og Luthers forklaring sees utelukkende som diagnostisering som skal lede til bot og frelse.

Det tredje gjennomgående trekket er at gudstjenesten/messen settes opp som den eneste identitetsmarkøren for konfesjonell lutherdom. Med tanke på at trosopplæringsplanen gjelder barn og unge opp til 18 år – en aldersgruppe som i mange menigheter bare kommer til gudstjeneste når de må – blir vurderingene av planen hengende i en teoretisk sfære.

a. Familiekatekisme eller lærebok

Det er ganske spesielt at vi blant vår kirkes fem bekjennelsesskrifter har en pedagogisk plan for familiens trosliv i hverdagen. Den apostoliske og nikenske trosbekjennelse er både læreavgjørelser og liturgiske bekjennelser. Den athanasianske trosbekjennelse har samme grunnform, men er i praksis bare et læreskrift. Den augsburgske bekjennelse er en luthersk markering i møte med den katolske kirke på 1500-tallet, og har siden den gang hatt stor betydning for luthersk teologi.

Lille katekisme er et annerledes bekjennelsesskrift fordi det sikter på praksis og ikke på teologisk læreavgjørelse, og fordi det sikter på hverdagen og ikke på søndagsgudstjenesten. En parallell har vi i Den ortodokse kirke hvor den faktiske liturgien er kirkens lære, – en forståelse som har bredt seg også i vår kirke de senere år, hvor et vedtak om liturgi blir sett på som en læreavgjørelse.

Ikke pugg, men foreldrenes forklaring

I Lille katekismes og Store katekismes forord gjøres det klart at det bare er de fem tekstene som skal læres utenat, og det skjer ved at de innøves ved morgenbønn og aftenbønn, bordbønn og takkebønn. Katekismen er en hjelp til familiens samtale om fem korte tekster som både voksne og barn skal kunne: Budene, Troen, Fadervår, misjonsbefalingen og nattverdordene. Det som skal kunne utenat får plass på én side. (Se en annen forståelse av forordet hos Alvsvåg 143.)

Både i selve katekismen og i fortalen legges det opp til fleksibilitet. Slik står det ved morgenbønnen: «Hvis du vil, kan du også be denne lille bønnen ... Gå så glad til ditt arbeid, og syng gjerne en sang, for eksempel en som handler om de ti bud, eller noe annet som passer til morgenbønnen din.» Fortalen angir at foreldre kan velge forklare ett punkt fra katekismen hver dag. □

Katekismens sted er familien, ikke gudstjenesten eller skolen. Tonen i katekismen er den tillitsfulle samtale mellom familiemedlemmer som lever sammen i tro og bønn og oppgjør og som søker å gjøre rett i sitt arbeid og i alle møter med medmennesker.

I store katekisme (40) foreslår Luther: «På en barnlig måte og som en lek (!) kunne en ... oppdra barna ... så første og annet bud kunne bli overholdt», nemlig ved å øve dem til å gjøre korsets tegn og si: *Bevar oss, Herre Gud!* når de opplever noe forferdelig, og si: *Gud*

være lovet! når de får noe godt. – Kanskje skal vi slutte å si at *Gudskjelov!* og *Oh, my God!* er misbruk av Guds navn? Norheim siterer Luther om den leken det er å bli som barn for å oppdra dem. (Norheim 215)

b. Familiekristendom eller botskristendom?

Det er lang avstand fra «en undervisning som tar utgangspunkt i botens situasjon.» (Angel 27) og til den lyse, trygge tonen i Lille katekisme: Vi skal lyde Gud av kjærlighet og respekt for hvordan han styrer verden og menneskenes liv gjennom de ti bud. Forklaringene viser at budene er gode for menneskene. Ved å lyde budene, beskytter vi hverandres tro og tillit, hvile og hjem, liv og ekteskap, eiendom og rykte, trygghet og fellesskap. Budene er kjærlighetens ti bud. Men dersom vi ikke vil støtte opp om Guds verdensstyre gjennom de ti bud, da motarbeider vi ham og kommer i konflikt med ham, og da har vi grunn til angst for hans dom.

Budene og forklaringene skal ikke først og fremst vise hvor store syndere vi er. De fremstår som en hverdagsetikk som sikter på praksis. De ti bud er «hva vi skal gjøre for at hele vårt liv kan behage Gud.» (Store kat side 101) Troen «skal nettopp tjene til at vi kan gjøre det som de ti bud sier at vi skal gjøre» (109). Derfor lærer Luther oss morgenbønnen: «... så alt jeg gjør og hele mitt liv kan være til glede for deg.»

Det er påfallende at budene bare eksemplifiseres ved praktiske handlinger. Enten har du gjort dem eller så har du ikke gjort dem. Det samme gjelder eksemplene på brudd på budene i skriftemålet: «Jeg har bannet og vært et dårlig eksempel med stygge ting jeg har sagt og gjort. Jeg har ødelagt for naboen og snakket stygt om ham, solgt varer til for høye priser og med dårlig kvalitet, og fuskert med vekten.»

Legg også merke til tonen i den videre veiledning: «Men hvis noen ikke er plaget med slike eller enda større synder, *da skal han ikke* være engstelig for det, eller lete etter og dikte opp flere synder, og på den måten *gjøre skriftemålet til en plage*. (!!)) Hvis du slett ikke vet om noen synd – det kan vel ikke være mulig! – så nevner heller ikke noen spesielt, men ta imot tilgivelsen etter en vanlig syndsbejknelse for Gud, som skriftefaren får høre.»

Her ser vi at det er lang avstand til klostertradisjonens dannelsesprogrammer, hvor en i syndsbejknelsen graver dypere og dypere ned i den gamle Adams tanker og motiver, følelser og fristelser. Luther griper tilbake til urkirken og oldkirkens konkrete veiledning både om synd og livsførsel.

Det er også lang avstand mellom Lille katekisme og andre deler av arven fra Luther, som første tese fra 1517: «Når vår Mester og Herre Jesus Kristus sier: ‘Gjør bot’, så vil han at hans troendes hele liv på jorden skal være en stadig eller uopphørlig bot», og tonen i Confessio Augustana 20 som sier at læren om rettferdiggjørelsen ved tro ikke kan forstås uten «kampen i den forferdede samvittigheten».

Lille katekismes forklaring til budene og skriftemålet egner seg til dagligliv i en familie med alle aldersgrupper, men de er ikke tilstrekkelige til en teologisk lære om arvesynden. I forklaringen til sjetten bønn kan vi ane at det er mer å si om synden: «Vi ber i denne bønne at han må bevare oss og holde oss fast, så ikke djevelen, verden og vår syndige natur får bedra oss eller forføre oss til vantro, motløshet og andre store synder og laster.» Men også vantro og motløshet er altså noe det er mulig å bli spart for.

c. Gudstjenesten som eneste identitetsmarkør

Med den dominerende vekt på gudstjenesten som har vokst frem i vårt land i de senere årtier, er det ikke underlig at flere av forfatterne prøver å sette katekismen inn i gudstjenestens ramme. Det er forståelig, siden katekismen omfatter tekster vi også har i gudstjenesten, men da gjør en katekismen til noe annet enn den var ment som, slik katekismen mister sitt preg når den gjøres til en skolebok.

De fem tekstene i katekismen har ikke alltid hatt plass i liturgien. Fra begynnelsen har Fadervår og trosbejknelsen vært i bruk. I kirkens første tid ble nattverden feiret i en egen

messe for de troende, men etter hvert ble nattverden integrert i den allmenne gudstjenesten, selv om legfolket i mange hundreår bare fikk brødet. I vår tid oppfatter mange nattverden som obligatorisk del av messen. Luther skrev i forordet til Lille katekisme om et minimum på én til fire ganger i året. I de siste tiårene er også dåpen tatt inn i søndagsgudstjenesten i vårt land. Budene har bare så vidt plass i norske gudstjenester, de kan leses ved såkalt prekengudstjeneste og ved skriftemål.

For dem som vil forstå katekismen utelukkende i gudstjenestens ramme, bør det ringe noen bjeller når en ser at gudstjenesten ikke er nevnt i Lille katekisme. Fromhetslivet som kommer til uttrykk i katekismen, er ikke bare en avlegger av søndagens messe. Hverdagstroen skal ikke bare ytre seg i små, separate liturgiske elementer gjennom døgnet, men hele døgnet skal leves i tro til Skaperen og i arbeid i hans verden.

Hverdagsfellesskapet i familien står i kontakt med gudstjenestefellesskapet på søndag, men hverdagstroen løftes på en spesiell måte opp i den lutherske forståelse kall og regimenter og skaperverk. Alle ukens syv dager er Herrens dager. En av dem er avsatt til hvile og fordypelse i Guds ord. De som er så heldige å bo på steder hvor det er gudstjeneste hver søndag, har anledning til å dele troen og bønningen og måltidet og lytte til forkynnelsen.

Det «å gå til gudstjeneste» er en viktig identitetsmarkør. Men det er sunt å tenke på at det også har vært andre identitetsmarkører:

Gulatingsloven av 1024 åpner slik: «Dette er opphavet til lovene våre at vi skal vende oss mot aust og be til den hellige Kristus om godt år og fred, at vi må få holde landet vårt bygd og kongen vår ved god helse. Måtte han være vår venn, og vi hans, og Gud være venn med oss alle.»

I Store katekisme skriver Luther at «bønner før og etter maten, og morgen- og aftenbønner er kommet i bruk.» (40) Dette er interessant med tanke på de første tegn på lutherdom i Norge, nemlig at de på Austrått var begynt med bordbønn.

Distansering eller velvilje – refleks eller revolusjon?

I boken skjer det gjennomgående en distansering fra Lille katekisme, fordi den hører til en annen tid: «Man kan saktens hevde at man ikke kan sette opp 1500-tallets standard som norm for den kirkelige undervisning i det 21. århundre.» (Bokens bakside) «Den ble ikke skrevet som en tidløs instruksjon. ... vår tid er annerledes». (Haga 9) «Våre spørsmål er annerledes enn fortidens spørsmål. Vi spør om identitet, de spurte etter frelse.» (Angel 20) «Vår tids utfordringer og livsvilkår er annerledes». (Oftestad 61) «Jeg tar for gitt at deler av den foreslåtte skriftesamtalen i form er foreldet.» (Cameron 108) «Like lite som den kateketiske tradisjon i dag er levende, like lite kan det derfor være et prosjekt å søke å reetablere katekismens plass og rolle.» «Den lille katekisme representerer innøvelse og ikke innføring. Nettopp det binder katekismen til dens egen samtid, samtidig som det fjerner den fra vår.» (Roger Jensen 115 og 133)

Dersom vi tolker katekismen som en refleks av Luthers samtid, mister vi av syne at katekismen betydde en revolusjon av hans samtid, med sterke etterdønninger langt opp i vår tid.

Jeg vil ikke sidestille katekismens autoritet med Det nye testamente, men det er en parallell i måten mange leser de to bøkene på. Hvis man leser Det nye testamente som en refleks av samtidens virkelighetsforståelse, mister en synet for den revolusjon Jesus og hans nye testamente har betydd og fremdeles betyr i vår verden. I vår oversettelse av Bibelen til vår tids språk, må vi ikke miste av syne at Bibelen har vært med å *skape* språk etter språk over hele verden.

Nettopp i vår tid med utvikling av trosopplæringsplaner sentralt og lokalt i Den norske kirke, er det en spennende utfordring å lytte seg inn i Lille katekisme.

Katekismen er ikke bare et historisk aktstykke! Luther la teksten så tett opp til Bibelen og så tett opp til hverdagslivet, at katekismen fremstår som ganske *tidløs*. Troen og bønne og hengivelsen til Gud og hans vilje markeres når en står opp og går til sengs, når en går til bords og går til sitt arbeid. Dette er basisfunksjoner i menneskelivet, på 1500-tallet og til alle tider.

En velvillig lesning av katekismen viser hvordan livsretning, tro og bønn knyttes til det som er *felles for mennesker til alle tider*: å stå opp og legge seg, å gå til bords og til arbeid, og å forholde seg til sine medmennesker i samfunn og familie, og hjem og arbeidsliv + i menigheten. *Fem tekster innøves ved fem bønner og utøves i disse fire/fem nettverk som alle er en del av.*

Så kan innsikt i kulturelle forhold på 1500-tallet kaste lys over katekismens betydning den gang, uten at teksten behøver å distanseres 500 år av den grunn. Med litt velvilje kan vi forstå at Luther valgte å la Efeserbrevets formaninger til slaveeiere gå til samtidens arbeidsgivere: «Bruk ikke trusler! Dere vet at både de og dere har samme Herre i himmelen, og han gjør ikke forskjell på folk.» Eksemplene er fremdeles livsnære. Behovet for å unnskyldte, snakke pent om og ta alt i beste mening er like aktuelt i dag.

Katekismens verdier

Flere av artiklene i boken markerer distanse til Lille katekisme, og har et ensidig syn på Guds vilje i budene som forberedelse til bot. Trosopplæringsplanens forhold til Guds vilje blir også uforløst. Det hele blir så teoretisk: *et gjennomreflektert verdigrunnlag* ut fra det dobbelte kjærlighetsbudet, og *sentrale verdier som tilgivelse, omsorg og solidaritet*. (Gud gir – vi deler 9-10) Både artikkelsamlingen og trosopplæringsplanen kunne ha godt av å gjengi og fokusere på katekismens konkrete beskrivelser av troens liv, for eksempel slik:

Gud er vår skaper, og vi lever i hans verden. Han inviterer oss til å stole på at han er vår rette Far og vi hans rette barn. Jesus er min frelser. Han vil at jeg skal være hans, og høre til i hans rike, og tjene ham med glede. Den hellige ånd gjør meg hellig. Han bevarer meg i troen og gir meg hver dag tilgivelse for synd. Det gjør han også med hele den kristne kirke på jorden. På den siste dag skal Ånden vekke opp meg og alle døde, og gi et evig liv til meg og alle som tror på Kristus.

Vår himmelske Far er virkelig himmelsk. Vi kan trygt og tillitsfullt be til ham, slik barn kommer med alt til kjærlige foreldre.

Vi trenger ingen annen Gud enn vår himmelske Far. Ham og bare ham, skal vi frykte og elske og sette vår lit til. Vi kan rope til ham i all nød, be, lovprise og takke ham. Vi holder hans ord hellig, og hører og lærer det gjerne. Vi gjør ære på våre foreldre og foresatte, vi hjelper dem og er lydige mot dem, elsker og respekterer dem. Vi tar vare på hverandres liv og helse. Ektefeller elsker og ærer hverandre. Vi gir hverandre trygghet og hjelper hverandre frem. Vi unnskylder hverandre, snakker pent om hverandre og tar alt i beste mening. Vi hjelper og støtter hverandre så alle kan ha sitt i fred og oppmuntrer hverandre til å være trofaste.

Sånn vil Gud ha det, og sånn vil vi ha det. Når vi ødelegger for Gud og for hverandre, kan vi si det som det er og be om tilgivelse. Når vi har rotet oss bort, vil Gud gjerne ha oss hjem igjen, til et godt forhold til ham og til hverandre.

Så konkret og livsnær er katekismen. Det handler ikke bare om bot. Og vi kan ikke distansere oss og arkivere den i 1500-tallet!

ET FORSØK I TRE FASER MED LILLE KATEKISME I FAMILIEN

Forsøket kan ha tre faser, hver på to uker. De familiene som allerede har noen tradisjoner for bønner gjennom dagen, kan sikkert finne måter å tilpasse forsøket så de ikke mister de gode vanene de allerede har øvet inn.

Første fase er en minimumsfase hvor familiemedlemmene er enige om daglig å bruke 5 sekunder i et felles måltid, og 10 sekunder hver for seg når de står opp og når de legger seg: Korstegn mens du sier «I Faderens og Sønnens og Den hellige ånds navn.» + denne setningsdelen fra morgenbønnen: «La alt jeg gjør og hele mitt liv være til glede for deg. Amen»

Andre fase er en maksimumsfase hvor alle følger opplegget i Lille katekisme, med 3 minutter når de står opp og legger seg, og samlet 5 minutter i forbindelse med ett eller flere fellesmåltider.

Tredje fase er en tilpasningsfase, hvor familien lander på bønner som oppleves naturlige for alle, eventuelt i kombinasjon med tradisjoner de har fra før.

Foran, mellom og etter fasene noteres forventninger og erfaringer.

Se www.lillekatekisme.no/Andaktsliv

FORSØK MED SKRIFTEMÅL

- En gruppe modne barn eller tenåringer får orientering om hva prosjektet går ut på og om absolutt taushetsplikt.
- Et par melder seg til å spille et skriftemål, ved å lese i dialog enten direkte fra Lille katekisme, eller etter <http://www.tekstboken.no/0-Prekener/21-one2.htm>.
- Så spørres det om noen frivillige vil gå til skrifte hos prest eller en annen voksen de har tillit til, gjerne etter en uke.
- Ved en senere anledning forteller de gruppen hvordan de opplevde det, selvsagt uten å nevne innholdet i syndsbejnelsen.